

Verslag 'Europa en Turkije: een brug te ver?'

Turkije Instituut i.s.m. Studium Generale Leiden

Woensdag 27 februari 2008

Joost Lagendijk en René Cuperus in discussie over de voors en tegens van Turkije's eventuele toetreding tot de EU.

Moderatie: Lily Sprangers (directeur Turkije Instituut)

In een strak gedirigeerde opzet maakten Joost Lagendijk en René Cuperus op woensdagavond 27 februari duidelijk waarom Turkije wel of juist niet tot Europa behoort. 'Als de EU een global player wil zijn, kan het niet zonder Turkije. Alleen dan kan de gevaarlijke gedachte van een botsing der beschavingen ontkracht worden', betoogde Lagendijk. 'Het ontbreekt in Nederland en Europa aan draagvlak voor verdere uitbreiding', bracht Cuperus daar tegenin. 'De interne cohesie van Europa is zoek.'

Turkije en Europa: een onoverbrugbare kloof?

Na een korte presentatie van de harde feiten omtrent de betrekkingen tussen Turkije en Europa – Turkije sloot al in 1963 een associatief partnerschap met de toenmalige Europese Gemeenschap, in 1999 verleende de EU aan Turkije kandidaat-lidstatus maar zonder een datum voor toetreding te noemen – en een bondige toelichting op veelgehoorde begrippen als Eurosclerose en Club Med, gaat gespreksleider Lily Sprangers van start. Hoort Turkije bij Europa en de EU, en waarom, wil ze van beide heren weten. En welke verwachtingen hebben Turken van lidmaatschap? Lagendijk vindt Turkije geografisch gezien een grensgeval, maar benadrukt dat Turkije in cultureel opzicht altijd westers georiënteerd is geweest. Opname in de Unie zou de vervolmaking van die reis westwaarts zijn. De Turkse bevolking verwacht sociaal-economische vooruitgang, terwijl de liberale elite in lidmaatschap de waarborg van mensenrechten en de rechtsstaat ziet. Aan de andere kant staat de EU als wereldspeler sterker met Turkije. Door een islamitische democratie in haar midden op te nemen, zou de EU korte metten maken met het polariserende idee van een botsing der beschavingen.

De toetreding van Turkije is een stap te ver, betoogt Cuperus daarentegen. Hij motiveert zijn standpunt door te wijzen op wat hij de crisis van het populisme noemt, de opstand van de massa tegen de toekomstideologie van de elite. Turkije is in dat kader een belangrijk thema. De intellectuele elite in Europa, en in Nederland, is voor Turkije's lidmaatschap, het overgrote deel van

de bevolking is juist tegen. Tegelijkertijd is er een gebrek aan kennis en engagement. De vraag is, aldus Cuperus, hoe ver de EU kan gaan met uitbreiden zonder dat daar draagvlak voor is. De tegenstand onder de bevolking mag irrationeel zijn, maar het is de realiteit. Het feit dat je je moet afvragen of Turkije 'erbij hoort', zegt al genoeg.

Gevraagd naar hoe de 'tegenargumentatie' in de loop der tijd is veranderd, zegt Cuperus dat stelling nemen tegen Turkse toetreding in Nederland lang werd beschouwd als een tamelijk ordinair standpunt. In Frankrijk en Duitsland zijn het juist de 'echte' Europeanen die tegen zijn. Pas na 11 september 2001 en de Europese grondwetscrisis in 2005 is in het debat in Nederland meer ruimte voor kritische geluiden. De huidige situatie in Turkije is volgens Cuperus instabiel en onduidelijk: het lijkt erop dat het islamisme terrein wint op de seculiere staat. Zelfs Joost Lagendijk voorzag in 2007 niet dat het hoofddoekverbod op universiteiten nu (begin 2008) opgeheven is.

Het toetredingsproces

Turkije werd in 1999 kandidaat-lid en tijdens de Europese Top in december 2004 werd besloten de toetredingsonderhandelingen te openen. De Turkse economie vertoonde enorme groei en de Turkse regering voerde diverse hervormingsmaatregelen door. Rond die tijd was de Europese publieke opinie uiterst positief gestemd: 60% was voor toetreding van Turkije. Vanaf eind 2004 is de hervormingsdynamiek in Turkije tot stilstand gekomen, terwijl tegenstanders aan beide kanten (zowel in Europa als in Turkije) zich beter organiseren, aldus Lagendijk. De bal wordt heen en weer gespeeld: van 'zie je wel, die Turken willen niet' naar 'zie je wel, het wordt nooit wat met Europa'. Turkse nationalistenvoegen daar het identiteitsargument aan toe: '[']waarom zouden we opgaan in de Europese massa, wij zijn toch anders[']'. Lagendijk spreekt zijn hoop uit dat de hervormingskrachten in Turkije de bovenhand houden en dat er voldoende draagvlak is en blijft voor de EU. Als de onderhandelingsperiode te lang duurt, kan de publieke opinie in Turkije omslaan en dat zou het einde kunnen zijn van het hervormingsproces.

Hoe maak je onderscheid tussen uitbreidingsmoeheid in Europa en problemen in Turkije zelf, vraagt Sprangers vervolgens aan Cuperus. Die formuleert de vraag anders: hoe valt het negatieve sentiment ten aanzien van Turkije te verklaren? Dat is niet alleen te wijten aan een gebrek aan kennis; over Roemenië weet de gemiddelde Nederlander immers ook niets. Cuperus ziet een verband tussen de publieke opinie over Turkije en het integratievraagstuk in Nederland: het probleem ligt vooral in onze eigen samenleving. Inderdaad komen in Turkije de twee grootste maatschappelijke angsten, islam en migratie, samen, reageert Lagendijk. 'Maar het is de verantwoordelijkheid van politici om verkeerde

inschattingen te weerleggen. Turkije is geen Iran. Een islamitische democratische samenleving is mogelijk en hoeft geen gevaar op te leveren.'

Hoe beperken we de schade als het toetredingsproces mislukt - of juist wel lukt, vraagt Sprangers tenslotte. Cuperus vindt de gedachte verontrustend. Turkije zou het invloedrijkste land van Europa worden. De populistische argumenten mogen deels verkeerde inschattingen zijn, deels zijn ze ook waar. De vrees voor migratie en de islam is vooral een probleem omdat de integratie hier niet lukt. Voorstanders zeggen dat als Turkije geen lid wordt, de kans bestaat dat de AKP zich in fundamentalistische richting ontwikkelt. Wat zegt dat over de stabiliteit van het Turkse politieke systeem? Lagendijk ziet de eventuele mislukking van Turkse toetreding vooral als een gemiste kans voor Europa, maar in de eerste plaats als een slag voor de hervormingsgezinden in Turkije zelf.

Wolf in schaapskleren?

Vanuit het publiek komen kritische vragen. 'Zonder lidmaatschap kun je toch ook zaken doen met Turkije?' opperde iemand. Voor het bedrijfsleven maakt het weinig uit, beaamt Lagendijk. Maar dan haal je wel de druk van de ketel om de mensenrechten- en minderhedensituatie in Turkije te verbeteren. Hoe moeten we de AKP bezien, vraagt iemand anders. Is de partij een wolf in schaapskleren en dienen de hervormingen een geheime agenda? Zowel Lagendijk als Cuperus pleiten ervoor de AKP op haar daden af te rekenen. De AKP heeft veel betekend voor het democratiserings- en hervormingsproces. Ook de hoofddoekenkwestie moet je in dat licht zien, vindt Lagendijk. De AKP kan de vrijheid van godsdienst alleen binnen Europees verband bewerkstelligen, evenals de liberalisering van vrijheden, zoals nu de vrijheid van volwassen vrouwen om op universiteiten een hoofddoek te dragen. Als het toetredingsproces mislukt, zullen technische hervormingen stand houden, maar politieke hervormingen en het aanpakken van gevoelige kwesties kan alleen samen met de EU, aldus Lagendijk.

Maar Europeanisering betekent ook de ontmanteling van de erfenis van Atatürk, stelt Cuperus. Dat terwijl lidmaatschap van de Unie juist de vervolmaking van zijn ideologie zou zijn. 'Europa' leidt tot de hoofddoek, zou je kunnen zeggen. Dat is volgens Cuperus de paradox van de erfenis van Atatürk. Lagendijk ziet de paradox juist in het kemalisme zelf: Atatürks gedachtegoed was progressief, maar die erfenis vormt ook een beperking. Daarom is de hoofddoek zo lastig: die is overal in Europa toegestaan, waarom zou dat in Turkije ook niet mogen?

En hoe zit het met de rol van het leger? De politieke invloed van het leger moet worden ingeperkt, meent Lagendijk, anders kan Turkije geen lid worden. Cuperus ziet in het leger een mogelijke reden waarom Turkije uiteindelijk toch afhaakt. De invloed van het leger op de politiek en in de samenleving kan een blokkade opwerpen voor een werkelijke verandering van het politieke systeem. 'Het leger is de euthanasie en de drugs van Turkije.'

Tot slot vraagt een Turks-Nederlandse studente zich af, of Cuperus meent dat de Turkse gemeenschap in Nederland verantwoordelijkheid is voor de negatieve stemming over Turkije's eventuele lidmaatschap. Dat voert te ver, meent Cuperus, maar hij vraagt zich af hoe de antistemming in landen met een grote Turkse gemeenschap te verklaren is. Dat hangt ook samen met de manier waarop het mandaat van de Europese leiders alsmaar wordt opgerekt. Kijk naar de invoering van de euro, daarover is onvoldoende discussie geweest. Hoe meer debat over Turkije, hoe beter.